

SHAXSDA ALTURISTIK XUSUSIYATLAR NAMOYON BO'LISHINING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI

*Andijon davlat pedagogika instituti
vb dotsenti Vaxabova O'g'ilxon Tolibjonovna
Filologiya fakulteti talabasi
Artikboyeva Oydinoy Ixvoljon qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsda alturistik xususiyatlar namoyon bo'lishining ijobiy va salbiy jihatlari

bo'yicha ma'lumot berilgan bo'lib, unda altruism terminini ilk bor qo'llanishi, uni qanday ma'no anglatishi, shaxs faoliyatining turli jabhalarida altruism sifatlarini aks etishi uning ijobiy va salbiy jihatlari, turli chet el olimlarning fikr va o'rganishlari nazariy tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Altrusim, g'amxo'rlik, rahm-shafqat, egoizm, odob-axloq, ruhiy xotirjamlik, shaxs.

Annotation: This article provides information on altruism, the first use of the term altruism, what it means, the reflection of altruism in various aspects of personal activity, its positive and negative aspects, the opinions and studies of various scientists.

Key words: Altruism, caring, compassion, selfishness, manners, peace of mind, personality

Bugungi kunda altruizm juda keng tarqalgan hodisa emas. Altruistlar ba'zilarini quvontiradi, boshqalarni hayratda qoldiradi va boshqalar orasida shubha uyg'otadi. Bu odamlarni qanday xarakter xususiyatlari ajratib turadi, altruist bo'lish osonmi, altruizmning qanday nazariyalari mavjud va bunday xarakter xususiyati haqiqatan ham zarurmi? Altruizm - bu odam boshqa odamlarning farovonligiga befarqlik bilan g'amxo'rlik qiladigan yaxshi ishlarni bajaradigan xatti-harakatlar tamoyili. (1) Karimova V.M. Sotsial psixologiya. – Toshkent., 2012) ¹

Altruizm (lotincha: „alter“ – boshqa, boshqalar) – boshqalarning farovonligi uchun beg'araz g'amxorlik bilan bog'liq faoliyatni anglatuvchi tushuncha. Fidoyilik ya'ni o'z manfaatini boshqa birovning manfaati uchun qurbon qilish bilan bog'liq. „Altruizm“ atamasi faylasuf Auguste Comte tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan, uning fikricha, altruizm „boshqalar uchun yashash“ me'yoring timsolidir, insoniyat jamiyatini yanada insonparvarlashtirish sari o'zgartirishning harakatlantiruvchi kuchidir deb ta'rif beradi ammo, psixologlar Comte ta'rifiga qarshi chiqishdi. Ularning xulosalariga ko'ra, uzoq muddatda altruizm unga sarflanganidan ko'ra ko'proq afzalliklarni beradi. Bundan tashqari, altruistlar ma'lum darajada

¹ Karimova V M "Sotsial psixologiya"

xudbinlik ulushi bilan xayrli ishlarni qiladilar, degan xulosaga keldi. Taxminlarga ko'ra, inson o'z ishlarida muhim rol o'ynagan odamlar muvaffaqiyatga erishganidan o'zgacha zavq oladi. Shu bilan birga, xudbinlik hali ham altruizmning teskarisi sifatida ko'riladi. Egoizm bilan inson o'z manfaatlarini qondirishni birinchi o'ringa qo'yadi, uni hayotiy mavqega ko'taradi. Altruizm odatda g'amxo'rlik, rahm-shafqat, kimningdir manfaati uchun o'zini o'zi rad etishda namoyon bo'ladi. Bunday holda, sog'lom egoizm, ozgina bo'lsa ham, shaxsiyatga xos bo'lishi va yaxshi niyatlarga ustunlik berishi muhimdir. Altruizm turli xil ijtimoiy tajribalar bilan aralashtirilishi mumkin, masalan, hamdardlik, xayrixohlik va boshqalar. Do'stlar, qarindoshlar, qo'shnilar chegarasidan tashqariga chiqadigan altruistik harakatlar xayriya deb ataladi va o'z tanishlaridan tashqarida bo'lganlarga nisbatan bunday impuls bilan ajralib turadigan odamlar xayriyachilar deb ataladi [1, B.59].

Psixologlar altruizmga jins ham muhim deb hisoblashadi. Erkaklar yaxshi ishlarga qisqa muddatli impuls bilan ajralib turadi (avtomobilni surish, cho'kayotgan odamni dengiz suvidan chiqarish). Ayollar uzoq muddatli harakatlarga moyil (kasal qarindoshiga g'amxo'rlik qilish uchun martabadan voz kechish). Altruizmning yorqin misollarini ko'ngillilik, xayr-ehson, murabbiylikda ko'rish mumkin. O'zbekistonda altruizm ko'plab an'anaviy qadriyatlarga asoslangan. O'zbekistonning turli hududlarida, ayniqsa, qishloq joylarida, yordam berish va jamiyatni qo'llab-quvvatlashning kuchli madaniy qadriyatlari mavjud. Bunda oilaviy aloqalar, mahalliy ijtimoiy tizimlar, jamiyatning birlashishi muhim rol o'ynaydi.

Hozirda O'zbekistonda ko'plab ijtimoiy tadbirlar, xayriya tashkilotlari faoliyat yuritmoqda. Biroq, dunyoning boshqa rivojlangan davlatlarida, masalan, Yevropada, AQShda va boshqa joylarda altruizm ko'proq tizimli va institutlashtirilgan shaklda mavjud. Bunda davlat va xayriya tashkilotlarining ko'magi, jamiyatni qo'llab-quvvatlashning tashkil etilgan mexanizmlari, hukumatning yordam dasturlari ahamiyatli. Rivojlangan davlatlarda ijtimoiy himoya tizimlari va xayriya sektorining faoliyati ko'proq ilg'or. Shu bilan birga, global miqyosda altruizmning rivojlanishi har bir jamiyatning madaniy, iqtisodiy va siyosiy sharoitlariga bog'liq. Demak, O'zbekistonda altruizmning rivojlanish darajasi yuqori bo'lishi mumkin, ammo ba'zi rivojlangan davlatlardagi tizimli yondashuvlar va ijtimoiy yordam tizimlari bilan solishtirganda, hali ko'proq ishlar qilinishi kerak. Chex respublikasi olimlarining fikr mulohazalari

Altruizm inson tabiatiga doimo kirgan bir tushuncha sifatida ko'rilishi mumkin.

Psixologiya sohasida altruizmni ikki asosiy turga ajratish mumkin: biologik altruizm va ijtimoiy altruizm

1. Biologik Altruizm: Bu turdagi altruizmga, odamlar va hayvonlar o'ziga xos biologik ehtiyojlarni qondirish maqsadida bir-biriga yordam berishadi. Ular faqat o'z

turini saqlashga qaratilgan harakatlarni amalga oshiradilar. Bunga eng yaxshi misol sifatida "gene's-eye view" (genlarning nuqtai nazari) tushunchasini keltirish mumkin, ya'ni individlar o'zlarining avlodlarini qo'llab-quvvatlash orqali genlarini saqlashga harakat qilishadi. Shunday qilib, alturizm genlar darajasida ham amalga oshadi.

2. Ijtimoiy Alturizm: Bu alturizm turi odamlarga boshqalarga yordam berish orqali ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash va jamiyatda barqarorlikni ta'minlashni anglatadi. Ijtimoiy alturizm odatda insonlarning bir-biriga bo'lgan ishonchlarini mustahkamlash va ijtimoiy tarmoqni kengaytirishga qaratilgan harakatlar sifatida namoyon bo'ladi.

Alturizm Hayotimizda Qanday O'rin Egallaydi?

Bugungi kunda alturizm nafaqat ijtimoiy aloqalar, balki insonning shaxsiy rivojlanishida ham katta rol o'ynaydi. O'zaro yordam, boshqalarga nisbatan g'amxo'rlik va qo'llab-quvvatlash orqali biz jamiyatda tinchlik va barqarorlikni saqlashga intilamiz. Bu, ayniqsa, jamiyatdagi muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega. Yordam so'ragan shaxsga qo'l uzatish orqali o'zimizni ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli va muvozanatli insonlar sifatida ko'rsatamiz. Bundan tashqari, alturizmning hayotimizda bir necha ijobiy jihatlari mavjud:

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: Alturizm boshqalarga yordam berishning muhim bir shaklidir. Yordam olish orqali odamlar o'zlarini yakkalanmagan va jamiyatga mansub deb his qilishadi.

Mental salomatlik: Alturizm shuningdek, o'zining ijobiy psixologik ta'sirini ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshqalarga yordam berish odamlarning ruhiy salomatligini yaxshilaydi, stressni kamaytiradi va umumiy farovonlikni oshiradi.

Jamiyatni birlashtirish: Jamiyatda bir-biriga yordam berish orqali ijtimoiy aloqalar mustahkamlanadi va jamiyatda barqarorlik o'rnatiladi. Bu, o'z navbatida, jamiyatning umumiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Chet El Olimlarining Fikr-Mulohazalari

Alturizm masalasini tadqiq qilgan olimlar turli yo'nalishlarda o'z fikrlarini bildirib kelganlar. Masalan, amerikalik psixolog Daniel Batson alturizmni odamlarning boshqalarga yordam berishdagi haqiqiy intilishlarini o'rganishda katta hissa qo'shgan. Batsonning nazariyasiga ko'ra, alturizm boshqalarga yordam berish istagi, faqat o'z manfaatlari bilan bog'liq bo'lmagan, balki boshqalar uchun ham xuddi o'z manfaatlari kabi qayg'urishni anglatadi. U, shuningdek, altruistik xatti-harakatlarning odamlarning empatiyasi bilan bog'liqligini ta'kidlaydi.

Ulrich Schimank, Germaniya olimi, ijtimoiy psixologiya sohasida alturizmni va uning ijtimoiy hayotdagi o'rnini o'rganib chiqqan. U, alturizmning bir vaqtning o'zida insonning ijtimoiy manfaatlariga xizmat qiladigan bir mexanizm sifatida qanday ishlashini ko'rsatdi. Schimank, alturizmning ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashda va jamiyatda qarorlar qabul qilishda qanday asosiy rol o'ynashini tahlil qildi.

Alturizm inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, nafaqat ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash, balki shaxsiy rivojlanish uchun ham zarurdir. Chet el olimlari, alturizmni faqat ijtimoiy foyda sifatida emas, balki insonning shaxsiy yuksalishi va farovonligi uchun ham muhim omil deb biladilar. Shu bilan birga, alturizm hayotimizda ko'plab psixologik va ijtimoiy foydalarni ta'minlashi mumkin. Shunday qilib, alturizm jamiyatda tinchlik, barqarorlik va o'zaro ishonchning asosi sifatida muhim ahamiyatga ega

Alturizm – ijtimoiy psixologiya, etika va biotibbiyot sohalarida keng o'rganiladi. O'z manfaatini boshqalarning manfaatlariga qarshi qo'yish ko'p hollarda odamlarning axloqiy mas'uliyatlarini va ijtimoiy muloqotlarini rivojlantiradi. Biroq, bu jarayonning ijobiy va salbiy jihatlari ham mavjud. Chet el olimlari alturizmning har ikki jihatini turli nuqtai nazarlardan tahlil qilishgan. Alturizmning ijobiy jihatlari ko'plab tadqiqotlarda ta'kidlangan. Boshqalarga yordam berish, jamoa hissini rivojlantiradi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi va umuman, jamiyatning farovonligini oshiradi. Shuningdek, alturizm, altruistik xulqning psixologik foydalari ham ko'p. Odamlar boshqalarga yordam berish orqali o'zlarini baxtliroq, maqsadga yo'naltirilgan his qiladilar. Keling, bir nechta olimlarning fikrlarini ko'rib chiqaylik.

1. Edward O. Wilson – ekolog va biolog. U o'zining "Sosial Hayot" 2 (Social Life) asarida alturizmning hayvonlar va odamlar orasidagi ijtimoiy aloqalarni kuchaytiruvchi muhim omil ekanligini ta'kidlaydi. U biologik nuqtai nazardan, alturizmni "genetik alturizm" deb ataydi va buni o'zi va o'z turkumidagi odamlar uchun foydali bo'lishini ko'rsatadi. Wilsonning fikricha, alturizm jamiyatni barqarorlashtiradi, individual xulqni yaxshilaydi va ijtimoiy tizimning samaradorligini oshiradi.

2. Brené Brown – psixolog va ijtimoiy ishchi. U alturizmni "o'zaro bog'lanish va insonning ehtiyojlarini qondirish" deb ta'riflaydi. Brownning ta'kidlashicha, boshqalarga yordam berish, ijtimoiy bog'lanishni kuchaytiradi, va bu, o'z navbatida, mental salomatlikni yaxshilaydi. Uning ta'kidlashicha, alturizm insonlarga o'zini ijtimoiy tizimga qadrli va ajralmas qism sifatida sezishga yordam beradi. (Brown, B. (2010). The Gifts of Imperfection³). Biroq, alturizmning salbiy jihatlari ham mavjud. Ba'zida boshqalarga haddan tashqari yordam berish yoki o'z manfaatlarini qurbon qilish ijtimoiy tizimni muvozanatdan chiqarishi mumkin. Ba'zida alturizm shaxsiy chegaralarni buzishga olib kelishi, doimiy yordam berish, yordam oluvchi tomondan suiiste'mol qilinishi yoki o'z manfaatlaridan chetlatish hissi keltirib chiqarishi mumkin.

3. Christopher Paul – xavfsizlik siyosati bo'yicha olim. U alturizmni ko'pincha ijtimoiy tizimlar uchun xavf sifatida ko'radi. Uning fikriga ko'ra, alturizm ba'zan noto'g'ri va befoyda yordamga olib kelishi mumkin, chunki bu nafaqat resurslarni isrof

² Edward Wilson "Social life"

³ Brown "The gifts of Imperfection"

qilish, balki boshqalarning manfaatlariga qarshi ishlashga va haddan ziyod qaramlikka ham olib kelishi mumkin. Misol uchun, ortiqcha yordam ba'zan qaramlikni kuchaytiradi va insonlarni o'z mas'uliyatidan voz kechishga undaydi. (Paul, C. (2006). How Much Should We Help?: A Framework for Understanding Aid.)

4. Richard Dawkins – biolog va evolyutsion nazariya asoschisi. Dawkins alturizmni(The selfishgane⁴) "suiiste'mol" va "o'zini aldayotgan xulq" deb ta'kidlaydi. Uning so'zlariga ko'ra, alturizm ba'zan biologik ravishda noto'g'ri bo'lishi mumkin, chunki o'z manfaatlarini boshqalarga yordam berish orqali yo'qotish, evolyutsiya nuqtai nazaridan ijobiy natijalarga olib kelmaydi. Dawkins "o'z manfaatini himoya qilish"da alturizmni biologik jihatdan zaiflashtiruvchi holat sifatida ko'radi. Alturizm, shubhasiz, ijtimoiy tizimlarning rivojlanishi va odamlarning o'zaro aloqalarini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, ortiqcha yordam va boshqalarning ehtiyojlarini ustun qo'yish ba'zan salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Chet el olimlarining fikrlariga ko'ra, alturizmning foydalari ijtimoiy birlik va barqarorlikni kuchaytirsa, uning salbiy jihatlari noxush holatlar, o'z manfaatlaridan voz kechish va ba'zan tizimni buzish kabi muammolarni keltirib chiqaradi.

Demak, har jabhada bo'lgani kabi alturizm-ya'ni manfaat kutmasdan atrofdagilarga yordam berishda ham inson avtonom shaxs sifatida me'yorni to'g'ri anglashligi muhim xususiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Karimova V.M. Sotsial psixologiya.-Toshkent 2012.
- 2.Edward O. Wilson social life and socialbiology , 1975
- 3.Brown B . 2010 the gifts of imperfection
- 4 Dawkins R .The selfishgane

⁴ Dawkins R. "The selfishgane"